

ARTA CINEMATOGRAFICĂ ȘI POEZIA: INTERFERENȚA LIMBAJELOR

CINEMATOGRAPHIC ART AND POETRY: INTERFERENCE OF LANGUAGES

OLGA LUCOVNICOVA¹,

doctorandă,

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 791.31:82

791(478)

Acest studiu explorează relația dintre film și literatură. Pornind de la problematica definirii poeticului și filmului poetic, articolul analizează specificul cinematografului național din Republica Moldova. Autorul încearcă să definească filmul poetic moldovenesc prin intermediul analizei comparative a lucrărilor celor mai proeminenți istorici, critici și cercetători în domeniul filmului moldovenesc de ficțiune și non-ficțiune – Ana-Maria Plămădeală și Dumitru Olărescu. Această analiză științifică comparativă scoate în evidență trăsăturile cinematografului național și identifică motivele principale ale acesteia.

Cuvinte-cheie: arta cinematografică, poezie, interferență, valorificarea artelor, filmul poetic moldovenesc

This study explores the relationship between film and literature. Starting from the issue of defining the poetic and the poetic film, the study analyzes the specifics of the national cinema from the Republic of Moldova. The author tries to define the Moldovan poetic film through the comparative analysis of the works of the most prominent historians, critics and researchers in the field of Moldovan fiction and non-fiction cinema – Ana Maria Plămădeală and Dumitru Olărescu. This comparative scientific analysis highlights the features of national cinema and identifies its main motives.

Keywords: cinematographic art, poetry, interference, capitalization of arts, Moldovan poetic film

Introducere

La început, arta cinematografică a fost o extensie a fotografiei, apoi o extensie a spectacolului de magie a lui Georges Méliès, însă, odată cu dezvoltarea limbajului cinematografic, filmul tot mai mult se intersectează cu literatura, în special, cu poezia. Conceptele de „film poetic” și „poem de film” au fost folosite de mulți filmologi, însă fiecare dintre ei și-a aplicat propria sa viziune asupra poeticului în film, fără ca să ia în considerare perspectivele altor cercetători sau regizori.

Definiția poeticului

Există o serie de probleme aferente definirii filmului poetic. Prima dificultate terminologică rezultă din nenumăratele definiții, câteodată, contradictorii ale „poeziei”.

Dicționarul explicativ Oxford definește *poezia* ca o formă de artă în care limba este folosită pentru calitățile sale estetice și evocative, cum ar fi fonetica, simbolismul sonor și măsura metrică, pentru a evoca semnificații în plus față de sensul prozaic [1 p. 45]. Totodată, *Dicționarul explicativ al limbii române* definește *poezia* ca „modalitate a literaturii care exprimă mesajul artistic cu ajutorul imaginilor expresive, al unui limbaj concentrat, al afectivității, al rimei, al ritmului” [2]. Termenul provine de la cuvântul grecesc *poesis* (ποίησις), care definește „activitatea în care o persoană aduce la ființă ceva care nu exista înainte” [3 p. 115]. În cea mai timpurie vreme încercare de a defini poezia, *Aristotel* face o paralelă dintre poezie și istorie. El sugerează că poezia pare să fi izvorât din două premise, fiecare dintre ele aflându-se adânc în natura noastră – prima premisă ține de instinctul de imitație, care este implantat în om încă din copilărie, iar a doua premisă ține de instinctul natural pentru „armonie” și ritm [1 pp. 25-30]. Definiția lui *Aristotel* a dominat sute de ani, totuși, „imitația” a cedat locul „expresiei personale” în perioada poeziei romantice. *Samuel Taylor Coleridge*, poet, filozof și critic literar englez, sugerează că poetul este acela care investește în activitatea sa întregul său suflet, cu subordo-

1 E-mail: looktvc@gmail.com

narea facultăților lui unul față de celălalt în funcție de valoarea și demnitatea lor relativă [5]. Astfel, pentru poeții romantici poezia a fost, în primul rând, o mișcare spre lumea lor interioară, și nu spre cea exterioară.

În toate tentativele de definire a poeziei există un lucru neschimbabil: importanța individului, a autorului ca sursă motrice a creației. Acest fapt motivează criticii și autorii de artă să aplice poezia unui spațiu non-literar pentru definirea altor genuri de artă. De exemplu, compozitorul maghiar *Franz Liszt* a folosit noțiunea de „*poem simfonic*” (*Symphonische Dichtung*) pentru a-și descrie opera, adică cu cincizeci de ani înainte ca frații *Lumières* să filmeze sosirea trenului în gară [6 p. 13]. Compozitorii romantici motivează acronimul „poem” în denumirea creațiilor sale prin folosirea caracterului dramaturgic al simfoniilor, unele lucrări fiind bazate chiar pe poezii deja scrise [6 pp. 28-30]. În așa mod, termenul „poetic” nu este utilizat în mod transcendent, expresionist, abstract, ci mai mult în modul *aristotelian* de „imitație a lumii”.

Cercetările în domeniul filmului poetic moldovenesc

Principala contribuție la analiza „*poeticului*” în cinematografia din Republica Moldova a fost adusă de filmologii *Dumitru Olărescu* și *Ana-Maria Plămădeală*. În lucrările sale ei nu analizează doar trăsăturile distincte ale filmului național, dar studiază și originile acestuia. Ambii autori afirmă că spiritul poetic al filmului autohton este declanșat de viziunea metaforică asupra realității caracteristică culturii românești. În cartea sa *Mitul și filmul*, *Ana-Maria Plămădeală* susține că arta cinematografică este „*exponentul spiritualității naționale*” [7 pp. 7-10]. Criticul consideră că filmul de ficțiune basarabean reprezintă chintesența ideilor, simbolurilor și arhetipurilor pastorale înrădăcinate în spiritul românesc [7 pp. 34-129]. De asemenea, în lucrarea *Filmul. Valențele poeticului* *Dumitru Olărescu* remarcă natura poetică a cinematografiei naționale [8 pp. 20-80]. Mai mult ca atât, autorul susține că filmul poetic moldovenesc se deosebește de concepțiile „*poeticului*” din alte țări, declarând că „*filmul moldovenesc de non-ficțiune ia naștere în cu totul alte circumstanțe și spații și are ca obiect de inspirație și studiu alte realități*” [8 p. 28]. *Dumitru Olărescu* afirmă că unul din factorii cei mai importanți care au contribuit la dezvoltarea și înființarea cinematografiei naționale a fost venirea în anii '60 a unei întregi pleiade de scriitori în industria filmului [8 p. 12]. Acest fapt a contribuit la pătrunderea valențelor poetice în cinematografia națională, determinând direcția de dezvoltare a limbajului cinematic din Republica Moldova pentru următoarele decenii.

Totuși, nu fiecare film produs în Moldova corespunde acestor criterii. Istoria cinematografiei naționale a cunoscut multe perturbări și încercări. În lucrarea *Arta cinematografică din Republica Moldova*, *Ana-Maria Plămădeală* susține că regimul comunist a încercat să construiască un instrument ideologic propagandistic de masă în baza filmului moldovenesc, la fel ca și din celelalte cinematografii naționale din Uniunea Sovietică [9 pp. 15-40]. Totodată, regizorii *Emil Loteanu*, *Mihail Kalik*, *Valeriu Găgiu*, *Vasile Pascaru* și alții au reușit să iasă din clișeele ideologice datorită naturii poetice și viziunilor metaforice asupra lumii.

Pornind de la concepția scriitorilor români vizavi de cea de-a șaptea artă, *Dumitru Olărescu* expune etapele de formare și cristalizare ale filmului poetic de non-ficțiune de la simple constatări documentare spre un limbaj cinematic poetic [8 pp. 17-83]. Filmul este cea mai apropiată rudă a realității, întrucât surprinde și reproduce realitatea instantaneu. *Dumitru Olărescu* afirmă că „*imagi-nile filmice sunt concrete, dar corelația dintre ele face ca realitatea materială să capete valoare figurativă*” [8 p. 25]. Totodată, apelând la studiile și scrierile despre film și poezie ale teoreticienilor și criticilor literari – filmologi și cinești, autorul ajunge la un adevăr axiomatic și paradoxal: realitatea este cel mai puternic remediu al poeziei, iar poezia este cel mai înalt grad de expresivitate a artei. Astfel, cinematografia este, apriori, un limbaj poetic în esența sa.

În *Arta cinematografică din Republica Moldova*, filmologii *Ana-Maria Plămădeală*, *Dumitru Olărescu* și *Violeta Tîpa* au reușit să creeze o antologie complexă a cinematografiei naționale și plasarea

acesteia în spațiul istoric socio-cultural, iar în monografia *Mitul și filmul*, Ana-Maria Plămădeală încearcă să surprindă „structura spirituală a filmului național” [7 p. 35]. Autorul susține că „pastoralitatea este o supra-viziune a poporului român”, iar chintesența ideilor, simbolurilor și arhetipurilor mitului pastoral se regăsesc în cele mai valoroase opere cinematografice din Moldova, cum ar fi: *Poienile roșii* (1966) și *Lăutarii* (1961) de Emil Loteanu, *Gustul pâinii* (1966) de Valeriu Găgiu, *Ultima lună de toamnă* (1965) de Vadim Derbeniov, *Când se duc cocorii* (1964) și *Se caută un paznic* (1967) de Gheorghe Vodă [7 pp. 34-87]. În *Filmul. Valențele poetului* Dumitru Olărescu merge și mai departe, creând un veritabil „dicționar” al filmului poetic moldovenesc de non-ficțiune, prin adunarea și descrierea motivelor, simbolurilor și metaforelor din lucrările cineaștilor autohtoni. Autorul observă utilizarea repetitivă și simbolică a mai multor motive arhetipice în operele cinematografice moldovenești. Astfel, filmologul afirmă: „Actul Înălțării Fântânii se desprinde din mitul Creației care, având o arie largă de extindere, face ca motivele sale mito-poetice să cuprindă și să influențeze emotiv mai multe filme de non-ficțiune lansate de cineaștii noștri: „De sărbători” și „Dansuri de toamnă” (regizor Vlad Ioviță), „Ecoul văii fierbinți” și „Eugeniu Doga” (regizor Emil Loteanu), „Alexandru Plămădeală” și „Neam de pietrari” (regizor Anatol Codru), „Neobositele mâinile tale”, „Meșterul anonim”, „Goblen” și „Ștefan cel Mare” (regizor Vlad Druc), „Mihai Grecu. Dincolo de culoare” și „Confesiune” (regizor Mircea Chistruga), „Vlad Ioviță” și „Balada lemnului” (regizor Iacob Burghiu)” [8 p. 47].

Printre alte motive studiate de criticul de film sunt *moartea creatoare și sacrificiul*, abordate de regizorii Vlad Druc, Ion Mija, Vlad Ioviță, Mircea Chistruga și Gheorghe Vodă [8 pp. 51-62]. Mai mult ca atât, în lucrarea sa Dumitru Olărescu studiază valențele celui mai important motiv *arhitectonic* din cultura română – *casa părintească*. Acest motiv fundamental, care se întâlnește în filmele „Duminica sufletului” (regizor Dumitru Fusu), „Casa noastră” (regizor Ion Mija), „Tata”, „Cheamă-i, Doamne, înapoi” (regizor Vlad Druc) și „Crescuți, porniți și așteptați” (regizor Roland Vieru), reprezintă „realitatea materială și spirituală”, „centrul lumii”, „imaginea universului” și „copilăria” [8 pp. 64-67].

Concluzii

Intenționând a face o analiză a lucrărilor despre filmul poetic, am constatat că poeticul în cinematografie nu reprezintă o incluziune directă a literaturii în film, ci o aplicare a preocupărilor poetice asupra filmului. Totodată, însușirile „poeticului” au evoluat împreună cu arta, cultura și civilizația umană, transformându-se de la o imitație a lumii într-o călătorie spre lumea interioară și expresia superioară a vieții. Mai mult ca atât, poezia a evoluat într-o definiție a artei în sine, fiind aplicată, la început, în domeniul muzical, iar apoi și în cel cinematografic. Abordarea metaforică a realității de către cineaști a înălțat noul mediu de expresie la rangul de artă și a generat apariția mai multor cercetări, scrieri și monografii.

În baza analizei comparative a lucrărilor filmologilor din Republica Moldova, am constatat că filmul moldovenesc era predispus să devină poetic, iar cele mai valoroase opere cinematografice naționale se caracterizează prin abordarea poetică a lumii. Moștenirea cinematografică națională cuprinde motivele creației, sacrificiului, mitului pastoral și casei părintești, care capătă sensuri metaforice noi în lucrările regizorilor autohtoni. Astfel, în filmul poetic moldovenesc realitatea materială devine un instrument vizual pentru reflectarea valorilor naționale spirituale.

Referințe bibliografice

- BALDICK, C. *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. 3 ed. Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-01992-082-7-2.
- Dicționar explicativ al limbii române*. Ed. a 2-a. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009. ISBN 978-60692-159-7-5.
- POLKINGHORNE, D. *Practice and the Human Sciences: The Case for a Judgment-Based Practice of Care*. New York: SUNY Press, 2004. ISBN 978-0791-462-00-3.
- ARISTOTEL. *On the Art of Poetry*. Transl.: I. BYWATER. Oxford: Oxford University Press, 1920.
- COLERIDGE, S.-T. *Biographia Literaria*. Chap. I. [online]. [accesat 28 dec. 2020]. Disponibil: <https://www.gutenberg.org/files/6081/6081-h/6081-h.htm>.

6. CORMAC, J. *Liszt and the Symphonic Poem*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. ISBN 9781316850374.
7. PLĂMĂDEALĂ, A.-M. *Mitul și filmul*. Chișinău: Epigraf, 2001. ISBN 9975903290.
8. OLĂRESCU, D. *Filmul: Valențele poeticii*. Chișinău: Epigraf, 2001. ISBN 9975-903-13-4.
9. PLĂMĂDEALĂ, A.-M. Filmul de ficțiune. In: PLĂMĂDEALĂ, A.-M., OLĂRESCU, D., TIPA, V. *Arta cinematografică din Republica Moldova*. Chișinău: Grafema Libris, 2014, pp. 15–286. ISBN 978-9975-52-174-1.